

„Ha tudtam volna, hogy kilukajtitok a ház elejét...”

Egy 20. századi élettörténet szociografikus elemei – Dobó Imre emlékének

*„Állunk, s csak szorongatjuk hónunk alatt a sorsunk,
Valaki nincs már, s érezzük, a csend vizébe fülnek
járdákon elvesző léptek, suhanó emberöltők.”*

(Fehér Ferenc)

A régi kanizsaiak még ma is Kőrös oldalként emlegetik azt a hosszú, egykor Mátyás király, ma Köztársaság utcát, ami Kőrös tizedként a város patak parti része volt, s több kis girbegurba közzel együtt a kevésbé tehető parasztgazdák lakhelyének számított a Pámbokkal együtt. Korán kikövezték a vasútig nyújtózó, nem túl széles utat, majd később aszfaltburkolatot kapott, melyen már nem csattogott olyan szépen a lópatkó. Igaz, a lovak is elfogytak lassan, helyettük traktorok, autók zúgnak. Berregésüket felerősítik a házfalak, téglakerítések.

Hátulról, a Kőrös felől jöttem fel a partoldalt megmászva, egy darabig a volt meder nyomvonalán haladva. Az 1980-as években feltöltötték a területet, s a patak vizét másfelé vezették el. Egy új városrész terpeszkedik immáron a Tisza ide fűjt homokján.

A Köztársaság utcába tartok, ahol napjainkra már csak mutatóban találunk parasztgazdaságokat, a lakóépületek zömét is átépítették e városrészben, és a lakosság foglalkozási struktúrája is nagymértékben átalakult. Ennek a hosszú, kelet–nyugati irányba elnyúló, a Járásra kivezető utcának a végén, egy parasztházban lakik kedves beszélgetőtársam, akivel a Veszendő Értékeink Nyomában elnevezésű táborok idején ismerkedtem meg, méghozzá feleségem, Klamár Klára révén, aki Silling Istvánt kalauzolta archaikus népi imádságok gyűjtése közben. Talán mondanom sem kell, hogy kincset, kincseket találtak: Amál nénit és Imre bácsit!

A testvérpár a 90-es évek közepén újra a szülői házban élte minden napjait, majd néhány év múltán már csak Imre bácsi lakott az épületben, ám télire ő is a rokonokhoz költözött.

Szép, május végi időben, a ház udvarán találom őt. Ahogy benyitok, a széken ülő 97 éves ember a nyikorgó kapu felé fordul. Üdvözljük egymást, s rögtön megkérdem, hogy telt a tél? *„A fiatalabb húgomnak a lányáná’.* *Mesés helyem vő’.*” A hokedli, amin ül, zöld zománccfestékkel van lekenve. Kissé megfakult a színe, de csapolásai épek, jó munkát végzett az asztalos. Hellyel kínál, székért akar menni, de nem hagyom. A konyhából hozok egy másik hokedlit, és melléje telepszem. Hallgatunk egy kicsit, élvezzük a nap melegét. Végül én töröm meg a csendet, hogy megtudjam, meddig volt távol. *„Egy hónapja vagyok itt. Há’ így tavasszá, hát a kertet ásni kő. Nyől a gaz, ne lépje e’! Mondom, még én itt lakok nyáron, addig kő, hogy röndbe legyön!”* Hallgat egy kicsit, talán azon gondolkodik, mondja-e azt, ami kíváncsozik, majd így folytatja: *„Há’ nem veszekedése’, de maj’nem erőve’! Mon’tam: e’mék haza gyalog, ha nem visztek haza. Tavaly is úgy gyűttem e’. Mos’ meg, ha nem visztek haza, e’mék a Jocihó... Hazahoztak. Me’ van autójuk is.”* Rám néz, elmosolyodik. Tekintetéből látom, hogy az autózás élménye fontos számára. Elismerőleg biccentek, miközben ízes beszédét hallgatom, majd a nyomaték kedvéért helyeslően bólogatok. Ismét csend telepszik közénk, sütkérezünk tovább. Eszembe jut anyósom mondása: az öreg fát nem lehet átültetni. Az önállóság hiánya s a hazavágyódás türelmetlenné, olykor hajthatatlanná teszi az idős embert. Még Imre bácsit is, aki pedig nagy-nagy türelemmel válaszolgatott a gazdálkodást firtató kérdéseimre. Délelőttöket és estébe hajló délutánokat töltöttem nála, miközben vissza-visszakanyarodtunk egy már megbeszélte témához. Vagy azért, mert újból rákérdeztem, vagy pedig azért, mert neki jutott eszébe még valami. Amíg ezt végiggondolom, meglátom az ereszalja védettségekben álló, kerítésre akasztott kaszát. A fényes pengeél arról árulkodik, hogy nemrégén fogták munkába az öreg, kifehéredett nyelű szerszámot. Hitetlenkedve kérdelem: maga kaszált?! Bólint: *„Ahogy látja! Le van kaszálva a fű. Egy hete, a mú’t héten kaszá’tam le. Má’ kétcé megkaszá’tam ezen a tavaszon.”* Újabb csend telepszik közénk, majd kakas kukorékolása hasít a légbé. Így hát adja magát a kérdés, hogy jószág van-e? *„Má’ nincsen. Nem tartok, hogy ne legyen mit e’lopni...”* Rám néz, sokat sejtetően mosolyog, majd így folytatja: *„Nem köll! Egy süket öreg embörtül könnyen el löhet vinni bármit: tyúkot, kacsát – nem bajolok velük! Eférnének akar az istállóba’, üres a’ is meg az ólak is. Emú’t az idő...”* Abból a néhány mondatból, amit válaszként mondott, világosan kirajzolódik értékrendje, a munka becsülete. Hajlott kora ellenére sem tűri el, hogy felferje a gaz a portát, hiszen az a nemtörődöm gazdát jellemzi. Megszólja a környezete az olyan embert. A befüvesedett parasztporta pedig az elmúlás szimbóluma.

Rövid ujjú ingben ül, nézem napbarnított, még most is izmos keze szarát. Öt-hat éve ismerem, de ahogy Kanizsán mondják: egy állapotban van,

mint a Ficsor nadrágja! Vagyis hát, kortalan. Galambösz, kicsit hajlott hátú, de még bot nélkül jár. Ez már az életszakasz azon része, amikor nem hagynak további külső nyomot az elszálló esztendők! Szemüvege sincs, a memóriája is kiváló. Előző találkozásunkkor felmondott egy hosszú-hosszú, iskoláskorában tanult verset. A fekete kutya címűt. Épp csak a költő neve nem jutott eszébe, de Garay János elbeszélő költeményének tizenhárom strófáját hiba nélkül elmondta... Mindez üldögélés közben jutott eszembe. Imre bácsi felém fordul, s invitál: „*Menjünk be a házba!*” A hokedli után nyúlok. „*Jó helyen van, maradjon!*” Azzal már indul is befelé. A téglás udvarról a valamikori gangból nyári konyhává lett zárt folyosón lépünk be a régi konyhába s onnan a kemencés utcai szobába. Minden fal fehér, itt-ott látszik, megpattogzott a sok egymásra kent mészréteg. Középen ebédlőasztal, az ablak alatt karospad. A szoba két sarkában az utca felőli részen egy-egy gondosan bevetett ág áll. Dunna és párnák, feltornyozva és letakarva. Egyiknek a közepén keskeny karimájú fekete kalap. Ez utóbbi ág végében almárium, rajta házi oltár és az elmaradhatatlan porcelánbögrék. A kemence búbos és padkás, égett földszagot áraszt. Nem is olyan rég még kenyeret süített benne Amál néni. Az ajtó mögött a falon fogas, rajta egy kabát...

Letelepszünk, Imre bácsi kissé oldalt az egyik székre ül, én meg a padra, háttal az ablakon át beszűrődő fénynek. A vakító fénysugarat nézve mondja: „*Nem volt ám mindig ablak a házon! Csak miután édősanyámék e kapták, akkó lett. Mondta is öregapám, hogy ha tudtam volna, hogy kilukajtitok a házat, hát nem adtam volna oda!*” Mosolyog, majd kuncogásom őt is hangos nevetésre ingerli. Hiába kérdem, mindez mikor történt, nem tudja megmondani. „*Még a születésöm előtt. 908-as vagyok, de ez még előtte volt. Szeretött öregapám. Ő vigyázott rám. A szüleim mindég dógosztak.*” A falon függő képekre néz. „*Tudja hun van az a Majland? No, ott szógát az én öregapám!*” Elcsodálkozom: Milánóban, mikor? „*Hát a főradalom után! E' vitték őket, me' köllött a császárnak a katona.*” Döbbsentem hallgatom a történetet, s közben eszembe jut, hogy a század elején megjelent városi újságok gyakran adtak hírt öreg 48-as honvédek viselt dolgairól. Szinte hihetetlen, hogy olyan emberrel beszélgetek, aki ismert egyet közülük! Azonnal meg is kérdezem, hogy mesélt-e a nagy időkről az unokára vigyázó nagyapa. „*Hát arra emlékszőm, hogy gyűttek hozzá barátok, honvédök, oszt ők beszégettek... Meg arra, hogy eccő oda volt az ünnepszőn. Kísűn gyűtt haza, oszt édősanyám megkérözte: jó volt? Mit kaptak enni? Aszonta, igen, túrós csusza volt!*” Megkérdezem, hogy hány évet élt a honvéd nagyapa: „*16-ba halt meg. Hétéves voltam, másodikba jártam. 80 éves volt, nem is, 85 volt.*”

A falakon lévő képeket nézem, s a felől érdeklödöm, maradt-e fotó az öreg vitézről? „*Nem. Juj, mikő édősapámék javították a házat, még nem volt*

más csak a nád, a nád. Az a mestör, aki javította, mer' vágott ekkora kis nádat – kb. 60 centis nagyságot mutat a keze szárán –, *oszt így bedugdosták, szépen fő'veregették, semmi se' látszott utána. Megcsiná'ta azt a nádtetejét. Öregapám itt út a ház előtt, a szomszédba meg a fiatal a patikába dő'gozott. Onné' kihozta a háromlábú fényképezőgépet. Pista bácsi, majd én levetetem magukat. Hát jó van, vetessé le. Hiták öregapámat, gyűjön ő is ide, gyűjön, üljön le mellénk. Nem, nem. Nem ment oda.*" Hát így lett szegényebb az utókor egy honvéd portréval, és így találkozott 1912-ben a Dobó család a „vetetkezés” élményével, summázom magamban a hallottakat!

Ahogy ülünk, lassan körbejáratom a tekintetemet, s csak így a sokadik látogatáskor tűnik fel, hogy se rádió, se televízió nincs a házban! A pad sarkán néhány régi újság hever csupán. Imre bácsi újra a házról kezd beszélni: *„Nádtetős vót. Emlíkszek, hogy a szüleim cserepeztették le, de az a világháború alatt, '19-be' vót.”* Szinte magától értetődően felveszem a téma fonalát, s világháborús emlékekről kérdezem. *„Nagyon gyerekek vótam még, de két dolog megmaratt bennem: a nyomtatás meg a lovak sorozása!”*

A nyomtatás kelti fel az érdeklődésemet, hiszen gazdaságnéprajzi ismereteim szerint a Bácskában nagyon korán megjelentek a cséplőgépek, s a bércséplés elterjed módja lett a szemnyerésnek. Talán e tájon szorított ki a masina a legkorábban a nyomtatást a paraszti szemnyerési gyakorlatból. Így hát elsőként a nyomtatást beszéljük meg. *„A dézsmakerti nagy kút körü ott vótak a szűrük. Oda rakták – a levágott búzát –, ott csiná'ták, fő'szántották, járatták négy kerékre – a parasztkocsit –, lesztedték az ó' dalukat, ki birjon kis helyen forogni, oszt úgy meg taposták, olyan vót, mind a beton. Egy szem búza se' veszett e'.”* Megáll, rám néz kérdően. Bólintok, hogy értem, s várom a folytatást. Azért rákérdézek a lovak számára. *„Legalább hárommal. Öregapámnak is nem sok fő'dje vót, nem köllött a sok ló, mer egy-egy csikó mindig vót, hogy legyen harmadik is, ha nyomtatunk.”* Megáll, elérved a tekintete. Látom rajta, hogy képíleg is felidézi magában az emlékeket. *„Körbe mindig. Amennyit így könnyen jár a ló. Hanem aztán képzelje, mit dő'goztak akkor az embörök. Még öregapám idejibe' nem vót nagyrosta se. Nézni köllött majd fúj a szél, akkor ott má' e' vót készítve, a polyvát lehajtották rúla – a búzáról – falapátokka' hán'ni szélnek dobva!”* Megint szünetet tart, majd sommásan megállapítja: *„Mit dő'goztak akkó a népek!”*

Várok egy kicsit, hadd kalandozzon gondolatban a múlt ködébe vesző emlékek között, melyek egy-egy beszélgetés alkalmával elevenen törnek fel belőle. Feláll, itallal kínál: *„Pálinka, bor, szokk, víz?”* – néz rám kérdően. A vizet választom. Mosolyog, poharakat hoz, s mázas kantából csapvizet tölt.

Újra a nyomtatásra terelem a szót. *„Utójára a háború alatt nyomtattunk ennek a háznak az udvarán. Nem akarták, hogy a hatóság lássa, milyen termés*

vót. Bezárták a kaput, oszt hátú az udvarba nyomtattak. Bevitték a komrába. Például nálunk vót 40 mázsa, 50 mázsa. Itt vót a sarokba egy rekesz – a szoba nyitott ajtaja felé mutat, ahol a konyhán át a kamraajtó látszik – azt mondtuk a hombár, abba beöntögették, ott vót.” Feláll, int, hogy menjek utána. A szoba ajtajának magas küszöbébe botlok, így a kamraajtóban figyelmeztet: „Eme’ je a lábát! Megfaragták az ajtófé’ fát, hogy beférjen a komraajtón a boroshordó. Mindig vót bor a házna’.” A hombárnak már nyoma sincs, csak a sarkot nézzük meg, ahol valamikor több mázsa szemes búzát tároltak. Megfordul s indulunk vissza. A konyhában megáll egy pillanatra, s a zománcos sparheltre mutat: „Padkán főztek, szabadkímény vót itten. Nem vót lepallatóva. Ott ment ki a füst. Nagypadka vót, meg vót egy katlan építve a sarokba, azon vót egy bogrács. Oszt azon csak csumáva’ – kukoricaszár töve – tüze’tek. Ez valamikő hideg helysíg vót. ’12-be pallatóták le.” A rövid szemle után visszamegyünk a szobába, s ki-ki leül korábbi helyére. A lovak sorozásának történetébe kezd Imre bácsi: „14-be, azelőtt vett édősapám új kocsit. [...] – mármint a sorozás előtt nem sokkal. – Meg vót két fiatal ló. Olyan amikek e’szaladtak. Nem nagyon kövirek vótak, de rákaptak, hogy e’szaladtak. [...] Azokat evitték. Édősanyám kihajtotta őket a vásártérre, akkó még az a temetőn kívü’ az vásártér vót, de mindönkinek ki köllött a kocsiya oda menni, ottan ott szoltérozták. [...] Megmonda, hogy hát az ember katona, öregapám 81-2 éves vót már. Az már nem képes – hajtani. Aszonták nem baj, a hatóság gondoskodik kocsiul.” Sem a kocsi, sem a lovak nem kerültek haza. Eszembe jut, hogy sok kanizsai kubikosként kereste a kenyerét. Imre bácsi a fejét rázza: „Bérőtünk, édősapám bérőt a rétbé’, mink nem mentünk seho-va se. Abba az időbe sokan mentek kubikra. Az ember e’ment kubikra, aztán itthon a család é’t, ahogy tudott. Van, aki nagyon jó keresett, e’tartotta a családot is szabályosan. De vót ám, aki kártyázott ottan a kubikon meg ivott, itthon meg a család szűkibe vót. Akkó mit csinál az asszony itthon öt-hat gyeröкке’? Eriggyé szógáni! Keresték a szállási parasztok, mindég köllött a gyerök valami-nek. Olyan kisebb, kihajtja a disznókat, nagy a bikákka’ e’mén.”

Dél van. A szomszéd tyúkjai kárálnak, a kakas nagyokat kukorékol. „Megtójtak! Mindig akkó csapnak ilyen lármát, mikó megtójtak!” Eszembe jut, hogy gyermekkoromban a mi egyszem tyúkunk is délben tojt meg, s utána az udvar közepén kotkodált tollát borzolva...

Harangoznak. A közeli kistemplom harangjának szavára elhallgatunk. Keresztet vet, majd mielőtt folytatnánk a beszélgetést, nyílik a kiskapu. A csikorgó hang hallatán kiszól: „Te vagy? Tudja, hozták az ebédemet! Mindennap hozzák.” Fialasszony lép be az ajtón, mondja, hogy az ebédet az asztalon hagyta, és már megy is, beszéljessünk csak, nem zavar! Szabadkozom, magam is indulnék, de Imre bácsi marasztal, mondván, hogy

még nem éhes. Úgy gondolom, inkább a kedvére való beszélgetés miatt teszi, hát maradok. Kérdem, volt-e katona. *„Sehunse nem vótam én katona! Abba' az időbe', 44-be rukkótak be, mikó gyűttek a magyarok. Újra sorozásra az e'maradtak, akkó bemarkadtam. Mégpedig fegyveresnek, nem is segély szolgálatra.”* Mondataiból büszkeség árad, hiszen úgy tartották, ha a férfiember nem kell katonáékhoz, akkor baj van vele. Ő a szerbeknek nem kellett, s lám, a honvédségbe meg fegyveres szolgálatra hívták be. Egy fél pohár víz után folytatja a katonaelményeket. *„44-be akkor behívtak, akkó egy év meg valahány hónapig. Úgyhogy augusztusba' mentem, októberba gyűttem más-sik évbe' 45-be.”* Emlékező szavait hallgatva az jut eszembe, hogy ily módon két sorsfordító eseményből is kimaradt: a helyi vérengzésből és a Petőfi brigádból. Hallgat, miközben kérdőn néz rám, tekintetével újabb kérdésekre bátorít. A katonáskodás élménye örök téma, különösen akkor, ha valaki megjárja a háborút is. Ránézek a magnóra, a kazettában meg-megálló szalagra. Valami újabb technikai csoda: a beszédhangra kapcsol be, tehát nincs üresjárat! Azaz mégis van, a szalag vége, az a rövid piros csík, ami miatt fontos részlet maradhat le. Úgy látom, középütt jár, mert a tekercs egyforma vastag mindkét orsón, nyugodtan folytathatjuk még a beszélgetést. *„Működik?”* – kérdi mosolyogva. Bólintok, s azzal veszem fel újra a beszélgetés fonálát, hogy azt tudakolom, merre járt a háborús Európában. *„Fél országba'. Zomborba szó't a behívó, onnen aztán ahogy gyűttek az oroszok, mindig előbb, előbb. Úgyhogy kikerűtem Dániába. Dániába. Onnen kü' dtek haza. Onnen is csak úgy, mint győztes állam embőreit. Szerb állampolgárok vó'tunk. A többit akkó még nem lehetött így. Hát képzé' je el, egész télön mindig mentűnk. Hun gyalog, hun má' utójára vonaton.”* A fogság felől kérdezem. Kissé elröved, aztán folytatja élettörténetének e fontos szakaszáról a beszámolót. *„Február 2-án jöttünk ki Dániába, addig én mindig úton vótam. Oszt akkó mindig, ahun olyan vót a helyzet, megá'tunk, házakná e' kvártélyoztunk.”* Izgalmas részletekkel nem szolgál, csak a lényeges dolgokat emeli ki, a hazaindulásnál sem tesz másként, akkor sem, amikor a dániai hazajövetel körülményeit, okát kérdem. *„Akkó, mikó a németek kapitulá'tak. Akkó má' parancsra, három napra visszagyűttünk. Akkó má' mi angol foglyok vótunk, de nem vótunk fogságba, nem vótunk táborba, semmi. Aszonták, ez a félsziget it-ten, innen senki se menekül e' vagy szökik e'.”* Végül hazakerült a háborúból, és édesapjával folytatta a gazdálkodást, majd maga maradt: húga férjhez ment, apja meghalt. A házon, istállón, ólakon nem alakított. Gazdaságát mindvégig a lovak erejére alapozta: *„Vót egy, édősapám vett egy hitván' lovat, mikó hazagyűtt 18-ba... Akkor az a rossz hitvány lovunk vót. Vettünk mellé egy másfél éves csikót... aztán az mind a kettő vót mikó megellett. Úgyhogy vót két csikó. Már nekünk az az első csikó megmaradt tizenhét éves koráig. Annak*

vót fia meg fia meg fia mindig vót. Nem vettünk. No, osztán még most is, amikor az utolsó lovam megvót, tíz fia vót. De nem, az utolsóva' megdöglött. Tíz, a tizedik csikó vót benne. Aztán aszon'tam, mos' má' nem köll, ez má az utolsó ló vót." Ahogy az utolsó lovat kivitték az udvarból, az önálló gazdálkodásnak is búcsút mondott. Később visszaköltözött hozzá megözvegyült Amál' húga. Éveken át élt együtt a testvérpár a szülői házban, majd amikor már nehezebbre esett a mozgás és a házi munka, Amál néni a lányához ment, s Imre bácsi egyedül maradt. Aztán a teljes évek is elfogytak. Csak tavasztól őszig tartott számára az esztendő az öreg házban...

Búcsúzom. Indulok, de marasztal. Úgy látszik, jó beszélgetőtárs vagyok! Újra kint állunk az udvaron, a nagykapu előtt.

„Megvagyok. Őszre akkó mentem e', mikó ezt mind fölástam – a kerítésen túli kertérszre mutat. – Az én területemet. Lehetne meggeréblyézni meg ilyesmi...” Tekintete elérved, talán a veteményest látja, a kelő, földből kibújó növényeket. Kérem, hogy megy-e templomba. *„Akarok. Má' nincs kifogás, ha ilyen idő van! Csak a menés az aggasztó. Hosszú útra, két botta'. Nem fáj. Egyáltalán nem fáj. Egyáltalán nincs semmi bajom, hogy így kapálok, á sok. Semmi baj. Emígy meg olyan gyenge, hogy lassan bírok csak menni.”* Rám néz, olyanformán, mintha én tudnék valamit a baj ellen. Érzem a helyzet fonák voltát, s azzal próbálom elütni a gondot, hogy a közelgő, századik születésnapot említsem fel. *„Hát ott a baj. Azé' nem bírok menni. Muszáj egyöngű'ni eccő!”* Erre már végképp nem tudok mit mondani. Állunk még egy kis ideig a kapuban, majd a kilincséért nyúlok egy Isten áldjával. Ígérem, jövök még. *„Akar hamardossan is!”* – mondja búcsúzóul. A jelen idő 2005. május 28-át jelenti.

Évek múltak, s a ház ma is úgy áll, ahogyan utolsó beszélgetésünkkor láttam. Ismét szép, meleg májusi idő van. Menet közben rám melegszik a zakó, karomra veszem hát. Megérkezvén a Köztársaság utca 100-ba, próbálok bejutni a portára. Kopogok, rázom a kapu kilincset, hátha otthon érem még Imre bácsit. Az órámat nézem. Tíz óra, lehet, hogy misén van? Zárt kapu, világtalan ablakszemek fogadnak... Kijön az egyik szomszéd és mondja, hogy már lakatlan a ház. Elkéstem az évi látogatással. Dobó Imre 2007-ben, kilencvenkilenc évesen költözött el ebből a földi árnyékvilágból.